

Problem saznanja

E.G. Ejer*

IX

OBRAZAC SKEPTIČKIH ARGUMENATA

Ima, međutim, jedna naročita vrsta slučajeva u kojima problemi stvoreni logikom Skeptika ne mogu se tako lako otkloniti. To su oni u kojima je napad usmeren, ne protiv činjeničnog zaključivanja kao takvog, već protiv nekih posebnih njegovih oblika u kojima se čini da završavamo iskazima drugačije kategorije nego što je ona od koje smo pošli. Tako nabacuje se sumnja na valjanost našega verovanja u postojanje fizičkih objekata, ili naučnih entiteta, ili tuđih umova, ili prošlosti, pomoću argumenta koji nastoji da pokaže da ono u svakom slučaju zavisi od nelegitimnog zaključivanja. Naše pravo da činimo prelaz od čulnog iskustva ka fizičkim objektima, od sveta zdravog razuma ka entitetima nauke, od očitog ponašanja drugih ljudi ka njihovim unutrašnjim mislima i osećanjima, od sadašnjosti ka prošlosti, jeste ono što se respektivno dovodi u sumnju. Ovo su različni problemi, ali obrazac skeptikovog argumenta isti je u svakom slučaju.

Prvi korak sastoji se u upornom tvrđenju da naše znanje zaključka zavisi potpuno od premisa. Tako, tvrdi se da nemamo drukčijeg pristupa ka fizičkim objektima sem kroz čulna iskustva, koja sama nisu fizička; zaključujemo o postojanju naučnih entiteta, kao što su atomi i elektroni, samo po njihovim navodnim dejtvima; um nekog drugog lica otkriva nam se samo preko stanja njegovog tela ili preko onoga šta ono govori i radi; prošlost znamo samo iz spomenika ili preko našeg pamćenja, čiji sami sadržaji pripadaju sadašnjosti. Relativno prema našem poznavanju svedočanstva, naše znanje zaključka mora u svakom slučaju da bude posredno: i logički to ne može da bude drugačije.

Drugi korak u argumentu je pokazati da odnos između premisa i zaključka nije deduktivan. Ne može biti opisa, ma koliko bio dug i iscrpan, iz kojega sledi da fizički objekt postoji. Iskazi o naučnim entitetima nisu formalno izvodljivi ni iz kakvog niza iskaza o njihovim posledicama, niti iskazi o unutrašnjim mislima i osećanjima nekoga lica logički slede iz iskaza o njihovim spoljašnjim ispoljavanjima. Ma koliko moglo biti jako sadašnje svedočanstvo o postojanju izvesnih prošlih događaja, ono nije dokažljivo. Ne bi bilo formalne protivrečnosti u priznavanju postojanja naših iskustava pamćenja, ili ma kojih drugih izvora saznanja prošlosti, i poricanja da su se odgovarajući prošli događaji ikada desili.

Ali onda, nastavlja argument, ova zaključivanja nisu ni induktivna. Pretpostavljajući da je induktivno zaključivanje uopšte legitimno, ono nas, da uoptrebim Hjumov izraz, odvodi do slučajeva o kojima imamo iskustva ka onima o kojima nemamo nikakva¹. Ali ovde je bitno da ovi slučajevi o kojima stvarno nemamo iskustva budu takvi da smo kadri da ih iskusimo. Dopustimo, i pored problema indukcije, da na osnovu onoga što odista iskusimo katkada imamo pravo da zaključimo o postojanju neopaženih događaja: naše oslanjanje na argument biće tada zamena za neposredna opažanja koja, iz nekog praktičnog razloga, nismo kadri da načinimo. Položaj je sasvim drukčiji kad stvari

* A. Ž. Ejer, *Problem saznanja*, (Nolit, Beograd, 1963) str. 101-107

¹ *A Treatise of Human Nature*, knj. I, deo III.

čije postojanje tvrdimo da zaključujemo ne samo da nisu nam date u iskustvu već nikad to ne mogu biti. Jer kakav temelj može postojati u takvom slučaju za naše induktivne argumente i kako se može njihova valjanost ispitati? Neki filozofi čak smatraju da je besmisleno govoriti o postojanju objekta koji ne može, bar u principu, biti opažen; i jasno je da nikakva količina induktivnog svedočanstva nemože opravdati besmislen zaključak. Ali čak ako čovek i ne ide tako daleko da takve zaključke nazove besmislenim, mora se priznati, prema ovom argumentu, da oni ne mogu imati induktivnu podršku. Eksperimentalno umovanje može da nas nosi napred na jednom datom nivou; na temelju izvesnih čulnih iskustava ono nam dopušta da predkažemo zbivanje drugih čulnih iskustava; iz zapažanja načina na koji se neko lice ponaša ono nam dopušta da zaključimo da će njegovo ponašanje u budućnosti uzeti takav i takav pravac. Ono nam ne dopušta da skaćemo sa jednog nivoa na drugi; da iz premisa koje se tiću sadržaja naših čulnih iskustava prelazimo na zaključke o fizičkim objektima, iz premisa koje se tiću očitog ponašanja drugih lica da prelazimo na zaključke o njihovim umovima.

Poslednji korak sastoji se u dokazivanju da, pošto se ova zaključivanja ne mogu opravdati ni induktivno ni deduktivno, ona se ne mogu opravdati u opšte. Mi nemamo pravo čak ni da učinimo elementaran potez zaključivanja iz naših sadašnjih iskustava ka postojanju prošlih događaja, niti, priznajući čitav opseg naših iskustava, da dođemo na postojanje fizičkih objekata: i pretpostavljajući da smo imali dovoljno opravdanja za verovanje u postojanje fizičkih objekata koji sačinjavaju svet zdrave pameti, mi još ne bismo imali prava da činimo prelaz iz ovih ka entitetima nauke, ili iz fizičkih pojava ka postojanju drugih umova. Bilo bi opdista teško naći čak i filozofa koji bi bio voljan da primi te ishode. Jedva se može zamisliti da bi neko mogao ozbiljno da tvrdi da nemamo nikakvog prava da budemo sigurni, niti čak skromno pouzdani, ni u šta što se tiće fizičkih objekata, ili tuđih umova, ili prošlosti. No čak ako skeptik uzmakne da ide za svojim argumentom do onoga što izgleda da je njegov logičan zaključak, on će još uvek biti uporan u tome da argument postavlja pitanje na koje valja da odgovori. Bez sumnje mi znamo šta on kaže da ne možemo znati; pozvani smo u najmanju ruku da objasnimo kako je moguće da znamo.

Problem koji se postavlja u svim slučajevima jeste problem uspostavljanja našeg prava da načinimo nešto što izgleda jedna naročita vrsta nastupanja dalje od naših zadataka. Nivo onoga što, za svrhe problema, smatramo da su podatci varira; ali u svakom slučaju smatra se da oni zaostaju na jedan beskompromisan način, za zaključkom ka kojem se nadamo da nas povedu. Za one koji žele da odbrane naše pravo na saznanje, teškoća je da nađu načina kako da premoste ili ukinu ovaj jaz.

Bavljenje teorijom saznanja jeste vrlo mnogo stvar uzimanja ove teškoće ozbiljno. Različni načini pokušavanja da se ona prebrodi oznaćavaju različne škole filozofije, ili različne metode prilaženja filozofskim pitanjima. Pored čisto skeptičkog položaja, koji postavlja problem, postoje četiri glavna pravca prilaženja. Zanimljivo je da se svaki od njih sastoji u poricanju jednog razlićnog koraka u skeptikovom argumentu.

Prvo, naivni realizam. Naivni realist poriče prvi korak od svih. On neće da dopusti da je naše saznanje raznih stvari koje skeptik želi da stavi van našeg domašaja nužno posredno. Njegov položaj je da su nam fizički objekti koje obićno opažamo, u jednom smislu koji valja objasniti, "dati" neposredno, da nije nepojmljivo da stvari kao atomi i elektroni budu i neposredno opaženi, da bar u izvesnim povoljnim slučajevima čovek može da zagleda u umove drugih, da nas pamćenje neposredno upoznae s prošloću.

Opšti stav koji se ispoljava je intuicionizam. U tome istom duhu filozofi tvrde da intuitivno saznavaju moralne vrednosti, ili pokušavaju da opravdaju indukciju polazeći pravo na moć pojimanja nužnih veza između događaja. No, naravno, moguće je prihvatiti položaj naivnog realiste po ma kojem od ovih pitanja, a ne biti time obavezan na nj po drugima.

Drugo, redukcionizam. Redukcionista dopušta prvi korak u skeptikovom argumentu, ali poriče drugi. Premda je njegova filozofska ćud dijametralno suprotna od ćudi naivnog realiste, ili odista intuicionizmu ma u kojem obliku, oni imaju zajedničkoga utoliko što obojica nastoje da zatvore jaz u koji se skeptik uzda zato što je otvoren. Ali dok naivni realista to čini uzdizanjem svedočanstva do zaključka, postupak redukcioniste je spuštanje zaključka na nivo svedočanstva. Njegovo gledište, koje ćemo odmah ispitati, jeste da su fizički objekti logički konstruisani iz sadržaja naših čulnih iskustava, baš kao što ni entiteti nauke nisu ništa više ni iznad njihovih takozvanih efekata. Na isti način, on drži da su iskazi koji izgledaju da su o umovima drugih ravni iskazima o njihovim fizičkim ispoljavanjima, i da su iskazi koji izgledaju da su o prošlosti ravni iskazima o onome što se obično smatra kao svedočanstva prošlosti, to jest iskazima o sadašnjosti i budućnosti. Tako su zaključak, budući spušten na nivo svedočanstva, prikazuje u svakom slučaju kao izvodljiv iz njega. Opet valja primetiti da čovek može primiti redukcionističko gledište o ma kojem od ovih pitanja a da pri tom nije obavezan da ga primeni na druga.

Treće, imamo ono što se može nazvati naučno prilazjenje. To je položaj onih koji priznaju prva dva koraka ali poriču treći. Za razliku od svojih prethodnika, oni prihvataju postojanje jaza između svedočanstva i zaključka, ali drže da se on može premostiti legitimnim procesom induktivnog umovanja. Tako oni tvrde da fizičke objekte, iako ne neposredni opažljive na način kako to naivni realisti zamišljaju, možemo neposredno saznati kao uzroke naših oseća, isto onako kako što se naučni entiteti mogu zaključiti iz njihovih efekata, a da pritom ne moramo da identifikujemo to dvoje. Po ovome gledištu, izražaji pamćenja, i druga svedočanstva, čine postojanje prošlosti neodoljivo verovatnom hipotezom. Znajući da sami imamo unutrašnje misli i osećanja, možemo ih po analogiji pripisati i drugima.

Konačno, ima metod deskriptivne analize. Tu se ne osporavaju premise skeptikova argumenta, već samo njegov zaključak. Ne čini se pokušaj ni da se premosti jaz: mi prosto teba da pređemo preko njega bez po muke. Priznaje se da zaključivanja koja se dovode u sumnju nisu deduktivna, u obično prihvaćenom smislu. Ali to, smatra se, njima ne škodi. Oni su to što jesu, ni bolji ni gori zbog toga. Sem toga, oni mogu da se analiziraju. Možemo, na primer, da pokažemo pod kakvim se uslovima osećamo pouzdanim u pridavanju izvesnih iskustava drugima; možemo da procenimo različite tipove svedočanstava; možemo da razlikujemo slučajeve u kojima se naša sećanja ili opažaji smatraju pouzdanim od slučajeva u kojima oni to nisu. Ukratko, možemo da damo obračun o postupcima koje stvarno sledimo. No nikakvo opravdanje tih postupaka nije nužno ni moguće. Može se zahtevati da čovek opravda neki poseban zaključak, i on se onda može pozvati na pogodno svedočanstvo. Ali u ovim slučajevima, ništa više nego u slučaju opštijeg problema indukcije, me može biti dokaza da ono što smatramo valjanim svedočanstvom jeste stvarno takvo. A ako ne može biti dokaza, nije razborito zahtevati dokaz. Skeptikovi problemi nerešljivi su zato što su fiktivni.

X OPASKE O RAZLIČNIM METODIMA ODGOVRANJA SKEPTIKU

Ne želim da kažem, na ovome stupnju, da ma koji od ovih prilaza jeste, ili nije, ispravan. Ako bi bilo kakav sud o tome mogao da se stvori, on bi morao da sledi ispitivanje raznih problema. Mi ćemo se zabaviti svakim od njih u pojedinostima, samo nećemo ulaziti u filozofiju nauke. Premda smo videli da oni ispoljavaju jedan zajednički obrazac, između njih ima dovoljno razlika, da ni na koji način nije izvesno da će jedan jedini tip odgovora biti pogodan za svaki slučaj: možemo naći da jedan metod koji sliži dobro u jednom slučaju služi rđavo u drugom. I onda, to je stvar za posebna ispitivanja. Ima, međutim, jedna ili dve opšte opaske koje je možda korisno načiniti pre nego što uđemo u pojedinosti našeg istraživanja.

Prvo, što se tiče naivnog realizma. Snaga naivnog realiste leži u njegovoj privrženosti zdravom razumu. Ono šta on zna, on zna; argumenti koji idu za tim da pokažu da on možda ipak na kraju krajeva ne zna, ne utiču na nj; odručići prvu od skeptikovitih premisa, on sebe razrešava od razmatranja ostalih. Niti on dopušta uplitanje u predmet njegovog saznanja. Fizički objekti su fizički objekti, umovi su umovi, i prošlost je prošlost. Ali dok takvi truizmi mogu biti koristan korektiv za preteranosti maštavijih filozofa, filozofski oni ne osvetljaju. Na ovom, kao i na drugim poljima, neuspeh intuicionizma u tome je što nam ne pruža nikakva računa o tome na koji se način saznaju stvari. Može izgledati kao da on to čini, ali račun je krivotvoren. Jer, reći da se nešto saznaje intuicijom ili, kao što bi naivni realist mogao reći, neposrednim upoznavanjem, ne znači u opšte reći *kako* se to saznaje. Dodavanje fraze za objašnjenje služi samo da opovrgne objašnjenje. To je opravdano samo u slučajevima, ako ima takvih, gde se na pitanje kako čovek zna nikakav odgovor ne očekuje.

Ako naivni realist teži da bude i suviše običan čovek, redukcionist je jedva dovoljno običan. Voljan da sledi svoje argumente ma kuda oni vodili, njega ne zastrašuje pojava paradoksa. Identifikovati stvari kao što su atomi i elektroni ili, u drugoj oblasti, nesvesne mentlne procese, sa njihovim navodnim dejstvima nije, odista, preterano paradoksalno: i možda se isto može reći o svođenju fizičkih objekata, kao što su stolice i stolovi, na sadržaje naših čulnih iskustava, premda se ovde već može javiti protest od strane zdravog razuma. Ali tvrditi da, kada se čini da govorimo o umovima drugih ljudi, mi stvarno govorimo samo o njihovim telima, većini će sveta izgledati očevidno neistinito: dok gledaš da sva prividna upućivanja na prošlost stvarno su upućivanja na sadašnjost, ili na budućnost, očigledno je naopako. Valja primetiti, međutim, da redukcionist ne prihvata ove paradokse radi njih samih. On je uveren argumentom da, ako se iskazi o prošlosti, ili o fizičkim objektima, ili o umovima drugih, ne protumače na ovaj način, ne možemo imati nikakvog razloga da verujemo da su oni istiniti. Stoga on prima ove analize kao jedinu alternativu potpunom skepticizmu. Pošto su ishodi tako neobični, može se posumnjati da nešto u argumentu ne valja. Ali čak iako se redukcionist može opovrgnuti, njegove su greške poučne. On nas vodi na filozofsko putovanje, dok naivni realist, bezbedan u posedovanju svoga vlasništva, zadovoljava se da sedi kod kuće.

Naučni prilaz, kako sam ga nazvao, vredan je utoliko što se tu ne samo uporno tvrdi da su činjenična zaključivanja sa jednog nivoa na drugi legitimna, već se ozbiljno nastoji da se odgovori na argumente koji idu za tim da pokažu da ona to nisu. Ako se ovo

može postići, jedini zadatak koji ostaje jeste da se pokaže, u svakom slučaju, kako se tačno odnose svedočanstvo i zaključak. U ovoj tački, treći naš metod razvija se u četvrti, metod deskriptivne analize. Razlika između njih je značajna dokle god ostaje otvoreno pitanje da li postupci koji podržavaju naše pravo na saznavanje zahtevaju ili ne zahtevaju dokaz svoje legitimnosti. Ako se može pokazati da ne zahtevaju, na način koji zadovoljavajući pobija skeptikovo navodno obesnaženje, onda nije mnogo važno da li smatramo da potreba za analizom otklanja zahtev za opravdanjem, ili pak držimo da se opravdanje sastoji u analizi. Uzimajući da je ovo rezultat, analitički metod dobiva time što je naslednik svega drugog. Ali on dolazi do svog nasledstva tek onda kad je najveći deo teškoća rada obavljen. Slabost je nekih savremenih filozofa što mu i suviše brzo dopuštaju da nasledi.

Pošto je toliko opšteg rečeno o pitanjima koja su pred nama, vreme je da razvijemo argument za pojedinačne slučajeve. Počecemo sa problemom opažaja.